

Šejh Mustafa ef. Gaibi: osvrt na život i književni doprinos

Azra Medara

Doktorantica na Fakultetu islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

U radu su predstavljeni osnovni podaci o životu i književnom doprinosu Mustafe Gaibije, šejha derviškog reda džilvetija. Živio je i djelovao tokom XVII st., u burnim vremenima Osmanskog carstva, a svojim buntovnim ponašanjem i naglašenim sufijskim osjećajem za jednakost i pravednost stekao je veliki ugled i poštovanje širih narodnih masa.

Ključne riječi: šejh Mustafa Gaibi, veliki vezir Kara Mustafa, pisma osmanskim vlastima, Tarikat-i name, Pjesma žalopojka o Bosni.

1. Uvod

Nakon Karlovačkog mira uspostavljenog 1699. godine za Osmansku carevinu nastupila su teška i turbulentna vremena, praćena dubokim i teškim društvenim promjenama. Vrlo često su te društvene promjene ostavljale teške i bolne tragove na najslabijim društvenim kategorijama stanovništva. Šejhovi i derviši, u duhu visoke sufijske etike, često i otvoreno osuđuju svaki oblik nasilja i nepravde, bez obzira prema kome je učinjen. Jedan od sufija, koji je džilvetijskom redu pristupio

u Carigradu, pred znamenitim šejhom Mehmed-ef. Uskudarijem (u. 1628.), a svojim ponašanjem i djelom zadivio svoje savremenike, bio je i šejh Mustafa ef. Gaibi. Lik i djelo ovoga šejha, koji se pisanom riječju, suprotstavio i samom sultanu Mehmedu IV (1648–1687), još uvijek je, gotovo nepoznato široj naučnoj publici, a u naučno-istraživačkom radu je nedovoljno istražen.

2. Crtice i biografski podaci iz života šejha Mustafe Gaibije

Šejh Mustafa ef. Gaibi se rodio u kliškom sandžaku polovinom XVII st.,¹ a prema Safvet-begu Bašagiću vjerovatno u okolini Livna.² Na osnovu njegovih pisama saznajemo da je živio u Banjoj Luci, Kupresu, Carigradu i Bosanskoj i Staroj Gradišci gdje je i ukopan, a obje su u to doba, kao cjelina, činile sastavni dio Bosne. Iako ne znamo njegove osnovne biografske podatke, na osnovu njegovih pisama, saznajemo da je bio halifa šejha Mehmed-ef. Uskudarija (u. 1628), poznatog osmanskog učenjaka i šejha derviškog reda džilvetija u Carigradu.³ Na osnovu ovoga možemo pretpostaviti da je boravio i u Carigradu, a na osnovu godine smrti šejha Uskudarija, pretpostavljamo da je dugo živio, ako za pretpostavku uzmemmo da je kao mladić boravio u Carigradu. Uz to, u pismima spominje i svoga sina, što nas upućuje da je bio oženjen.

Prema zapisima i usmenim predanjima, znamo još i da je krajem XVII st., živio u Gradišci. Kada je izbio osmansko-austrijski rat 1683. godine, prorekao je velikom veziru Kara Mustafa-paši neuspjeh pod Bečom što se i dogodilo, a tom prilikom je izrekao svoju poznatu izreku, koju navode svi istraživači – „Sava međa – Gaibijina leđa“. Nakon poraza, osmanska vojska se povlačila preko Save, a šejh Gaibija se nije želio povući, pa ga je ubio osmanski vojnik Hadžija. Austrijski kapetan Makar, upoznat sa njegovim predviđanjima, naredio je da ga ukopaju blizu tvrđave uz Savu, gdje je i ubijen, a kasnije mu je podignuto i turbe.

¹ Bašagić, Safvet-beg: *Znameniti Hrvati i Bošnjaci*, Preporod, Sarajevo, 2007., str. 457; Šabanović, Hazim: *Književnost muslimana na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973., str. 647.

² Bašagić–Redžepašić, Safvet-beg: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463–1850)*, vlastita naklada, Sarajevo, 1900., str. 205.

³ Hadžibajrić, Fejzulah: „Risala šejh-Mustafe Gaibije“, *Analni GHB knjiga IV*, Sarajevo, 1976., str. 100.

Ukopan je u stojećem položaju, leđima okrenut ka Savi.

3. Književni doprinos šejha Mustafe ef. Gaibije

U književnosti šejh Gaibija je prvenstveno značajan po svojim pismima, upućenim osmanskim vlastima. Tekstovi pisama su tajanstveni i nisu se mogli razumjeti bez naknadnih objašnjenja, zbog čega je i dobio nadimak *Gaibi* što u prijevodu znači *tajanstveni*.⁴

Dio pisama nalazimo u Kadićevoj *Hronici*,⁵ Bašagićevoj književnoj zaostavštini, kao i u *Risale-i Šerife Šejh Mustafa efendi Gaibi*,⁶ koju je uvakufio naib kadiluka Gradiške, Sulejman Nedžati, sin Hamdi-bega, 10. muharrema 1312. / 15. jula 1894. godine.⁷

U književnoj kritici pisma su ocijenjena kao „... pisana su na čudan, mističan i nerazumljiv način, ona vrve nekim tajanstvenim, tajnim aluzijama i riječima u prenesenom značenju...“.⁸ No, u derviškom govoru i pismima često nailazimo na aluzije i alegorije, nazvane rumuzat, zahir, batin, hakikat i medžaz, a sve se ubrajaju u tekijsku književnost kojoj se pridodaje još i forma šathijjat, čudni izrazi sufija u ekstazi. Upravo te forme su prisutne u šejh Gaibijinim pismima.⁹

Pisao je opširna pisma u kojima se obraćao i najvišim državnim vlastima, zauzevši kritički stav i upozoravajući na razne negativne pojave, a posebno postupke upravno-sudskih službenika. Pisao ih je na nerazumljiv, tajnovit način. Da li iz straha da ne bude kažnjen, u šta sumnjamo ili iz nekih drugih razloga?! Njegovom književnom opusu pripadaju:

⁴ Huković, Muhamed: „Gaibija šejh Mustafa - mistik i buntovnik“, *POF knjiga* 41/1991, Orijentalni institut, Sarajevo, 1991., str. 401–407.

⁵ Fajić, Zejnil: Fragmenti iz Kronike hadži Husejn-efendije Muzaferije, *Anali GHB knjiga IV*, Sarajevo, 1976., str. 33–39. Pisma su zapisana u *Kronici*, M. E. Kadića (sv. IV, 29–31/2).

⁶ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 95–101.

⁷ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 93.

⁸ Šabanović: *Književnost ...*, str. 647.

⁹ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 96.

3.1. Pismo sultanu Mehmedu IV (1648–1687)¹⁰

Početak pisma nije šejh Gaibijin i pretpostavlja se da je od nekog prepisivača ili osobe koja je tumačila pismo. Naime, kada je Sultan posjetio Beograd primijetio je da se mnogo priča o šejh-Gaibiji koji živi u Banjoj Luci. Godine 1669. poslao mu je pismo po svom izaslaniku i pozvao ga u Beograd.¹¹ Šejh Gaibija nije došao, ali je Sultanu poslao pismo čudnog sadržaja od 12 tačaka, čiji smisao nisu mogli razumjeti, pa je Sultan tražio osobu koja će protumačiti.

Pismo predstavlja historijski izvor na osnovu kojeg možemo otkriti društvene i moralne prilike toga doba – raširenost nasilja, laži, razuzdanosti, nemorala i drugih negativnih pojava. Na alegoričan i poučan način upućuje Sultana kako se treba vladati, te ukoliko želi odanost svojih podanika to mora pokazati vlastitim primjerom. Uočavamo da se tačka br. 2 nalazi i u pismu upućenom Sulejman-paši, velikom veziru u Beogradu, 1097/1685. godine, što upućuje na neposlušnost stanovništva izazvanom nedosljednošću predstavnika vlasti.

3.2. Pismo šejh-Zade Dede Sulejmanu

Pismo započinje riječima poštovanja: „... Cijenjeni, moj očni vidu, moj care, nek' Te služi sreća i nek' dugo i sretno živiš i nek' Ti u životu ne bude greški. Amin!...“, na osnovu čega možemo zaključiti da se šejh-Zade Dede Sulejman obratio Šejhu radi nekog blagoslova. Otkriva mu svoj *maqām* na duhovnom putu „...na trećem sam stepenu...“ te navodi historijske prilike u Carstvu „...svađe su date Istanbulu...“ pri čemu se vlasti pokušavaju dodvoriti Rusiji i Njemačkoj „...cifranje Moskvi, a zlato njemačkoj kraljici...“. Pismo je nedatirano.¹²

3.3. Pismo Davud-efendiji, banjalučkom kadiji¹³

U nedatiranom pismu ukazuje na povezanost Beograda i Banjaluke, spominje ubistva sultana Ibrahima i Osmana, pri čemu citira ajet: „Šta li će biti kada živo zakopano žensko dijete bude upitano, zbog kojeg je

¹⁰ Hadžibajrić pogrešno navodi da je pismo upućeno sultanu Mehmedu III (1595–1603).

¹¹ Ljubović: *Nad Bašagićevom ...*, str. 54.

¹² Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 96.

¹³ Fajić: *Fragmenti ...*, str. 36.

grijeha ubijeno...“. Saznajemo da je kadija „...poharao i Užice...“ zbog čega Šejh, strogim tonom, pita: „... Da te vidim, šta ćeš sve učiniti Banjoj Luci...“. Pri tome ga naziva odmetnikom: „...Ali, koja je to dova, koju bi Bog uslišao od jednog odmetnika...“. Također, iz pisma saznajemo da kadiji u njegovim nepravednim postupcima, pomaže i njegov naib, Mustafa-efendija.

3.4. Pismo Sulejman-paši, velikom veziru u Beogradu

Pismo je pisano 1097/1685. godine, a potpisano siromašni Gaibi, hajdučki vođa na Kupresu,¹⁴ (Al-fakir Ga'ibi, ser-i haydudan-i Kupres¹⁵). Objasnjavajući zašto se Šejh ovako potpisao, M. Huković, pozivajući se na S. Bašagića i M. Preloga, spominje kako je bosanski namjesnik Salih-paša Mostarac morao savladati i veliku hajdučku četvu kod Banjaluke, na čelu sa harambašom Ibrahimom. Kada je ovaj uhvaćen uspostavilo se da je žena Rabija iz kliškog sandžaka, koja je godinama pljačkala po serhatu i Krajini. Ovo nas upućuje na zaključak da su se i među muslimanskim stanovništvom, nezadovoljnim vlašću, nalazili i pojedinci, koji su, kao hajduci, iskazivali svoje nezadovoljstvo. Pismo potpisano u navedenoj formi, govori i o buntovničkoj prirodi šejha Gaibije i njegovom protestu protiv nasilja i nepravde.¹⁶

3.5. Pismo velikom veziru, Sulejman-paši¹⁷

Pismo datirano, 19. zulhidždžeta 1097/1685. godine, a na osnovu njega saznajemo da je veliki vezir molio blagoslov: „...molio si naš blagoslov...“, što govori o ugledu i slavi Šejha. U pismu se kritički obraća Sulejman-paši, zbog lošeg stanja u društvu, izazvanog mitom i nasiljem. Zato je napisao: „... Naročito u Osmanskom carstvu nema ni jedne vjere a da nije puna nasilja. U pogledu mita, to ste učinili toliko javnim, da se samo pomoću njega svršava posao...“. Na kraju, sukladno sufijskom edebu, upućuje blagoslov: „...Moj sine, Sulejman-beže, dugo mi živio i neka je uvijek sreća uza te!...“.

¹⁴ Fajić: *Fragmenti ...*, str. 36–37.

¹⁵ Šabanović: *Književnost ...*, str. 647.

¹⁶ Huković: *Gaibija ...*, str. 402.

¹⁷ Fajić: *Fragmenti ...*, str. 37.

3.6. Ostala pisma

Osim pisama upućenih predstavnicima vlasti, napisao je i pisma:

a. *Pismo Mehmed-Čelebiji*, nedatirano, a završava ga ukorom: „... Nisi svima valjano služio.“¹⁸

b. *Pismo sinu u stihovima*, u kojem mu, na očev, topli način, preporučuje učenje arapskog i perzijskog jezika, te da je nauka najbolji prijatelj.¹⁹

c. *Posmrtno pismo sinu*, u kome oporučuje da, nakon njegove smrti, bude njegov halifa, zaogrnuvši se šejhovskom hirkom i tadžom. U vidu iršada (vjerske upute), naređuje da se obavezno pridržava tesavvufskih načela – družiti se sa učenim i pobožnim, čuvati se samoljublja i oholosti, strasti i prohtjeva, a život uskladiti sa sunnetom. Kao strogu obavezu, određuje mu i pridržavanje dnevnog virda i 12 tarikatskih zikrova, „... kako mi ih je predao Uskudari Mahmud-efendi...“²⁰

I pored toga što su pisma šejha Gaibije, opisana kao mistična i teško razumljiva, utjecala su i na neke književnike. Tako je Irfan Horozović, na umjetnički način doživio i pokazao Gaibiju u Banjoj Luci. U pripovjeci *Šejhova pisma* opisao ga je: „... Taj Gaibija je jako omiljen u narodu. Teška su vremena: glad, kuga, požari ... Taj derviški šejh je nešto posebno. Bolje ga ne dirati. I tako on ništa ne može. Njegova pisma niko ne razumije. Ljudi ga vole zato što je njihov i što osjećaju da je dušom uz njih, uz sirotinju posebno. Ali niko ga pravo ne razumije. Godinama već on luta Bosnom, Krajinom, napose. Pomaže, liječi, rogobori. Nekad i previše glasno, ali bolje ga ne dirati...“²¹

3.7. Tarikat-name i Pjesma žalopojka

Osim pisama, na književnom polju, šejh Gaibija je napisao i *Tarikat-name*, brošuru o tarikatu, a nalazi se u Univerzitetnoj biblioteci u Bratislavi.²² U dva kodeksa zabilježeno je više njegovih tekstova i

¹⁸ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 97.

¹⁹ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 97–98.

²⁰ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 99–100.

²¹ Horozović, Irfan: *Tahle ili šedrvanski vrt*, Sarajevo–Publishing, Sarajevo, 1997., str. 201–204.

²² Hadžialagić, Husref: *Šejh Gaibija i druge bilješke iz povijesti Bosanske Gradiške*, Rijeka: vlastita naklada, Rijeka, 2001., str. 14.; Huković: *Gaibija-šejh ...*, str. 402. Katalozi: br. 426, TF7, TF7-B 136 i br. 427, TF7.

pisama.²³ Prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, u Orijentalnom institutu u Sarajevu čuvan je i rukopis pod nazivom *Kaside-i Gaibi*.²⁴

Sa društvenog aspekta vrlo je značajna i pjesma koju je preveo F. Hadžibajrić pod naslovom *Pjesma žalopojka* (za sudbinu Bosne).²⁵ Iste stihove navodi i F. Nametak, tvrdeći da se u više rukopisnih zbirki nalaze Gaibijini stihovi, te da su često dodati uz *Divan* Hasana Kaimije (u. 1691), halvetijskog i kadirijskog šejha i pjesnika. Sa stajališta književne kritike „...kao i njegova pisma, koja izgledaju kao šifrirane poruke, tako su isto nerazumljivi i njegovi stihovi u kojima slova simboliziraju neke autorove misli.“²⁶

Pjesma opisuje teške društvene prilike u Bosni, neprijatelji su sa svih strana, a muslimani međusobno podijeljeni. Neprijateljska vojska je na Dunavu, a on predviđa da će doći do bitke. Tako u stihovima piše:

„Žalosti moja što sam mislio, / da se u ovozemaljskom životu ispunjavaju data obećanja. / Neprijatelj je sa svih strana nahrlio na granice Bosne i Hercegovine. / Kad dođe do borbi, / nek' je dragi Bog na pomoći i Sarajevu. / Muslimani se međusobno jedan drugom osvećuju, / a neprijatelj navalio kao oblak. / Neprijateljska vojska je na Dunavu. / Evlije su se sakrile, a dovama se ne mogu prisiliti. / Kad u okolini Edrene nastane borba, / islamu je Bajram, a nevjerniku briga. / Kad se pojavi prvi, drugi i treći 'mim', nastaju osvajanja. / I kad stupe 'džim' i 'kaf', islamu će biti dobro. / Plači moje oko, shvati moje srce. / U doba 'mima' i 'džima' biće lijeka za srce. / Na svim stranama biće osvajanja. / Zločinac, varalica i pokvarenjak postaće ogorčeni. / Stare zakone je pokvarila grupica prezrenih prokletnika. / Neka ih prati uvijek prokletstvo.“²⁷

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak u *Istočnom blagu*²⁸ naveo je jednu kasidu pod imenom *Kasida Kaimija*, a ustvari je poznata pjesma *Ti besposlen nemoj hodat*. Iako se u njenoj posljednjoj strofi spominje

²³ Ljubović: *Nad Bašagićevom ...*, str. 53, 54, 110.

²⁴ Huković: *Gaibija ...*, str. 402.

²⁵ Nametak, Fehim: *Pregled književnog stvaralaštva bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, El-Kalem, Sarajevo, 1989., str. 125.

²⁶ Nametak: *Pregled ...*, str. 126.

²⁷ Hadžibajrić: *Risala ...*, str. 97.

²⁸ Ljubušak, Mehmed-beg Kapetanović: *Istočno blago*, Tisak i naklada Spindlera i Löschnera, Sarajevo, 1897., dio II, str. 225–227.

Kaimija, svi drugi stihovi upućuju na šejha Gaibiju. Autori Kemura – Ćorović pripisali su je Kaimiji,²⁹ a kasnije M. Hadžijahić i J. Šamić,³⁰ Ilhamiji.³¹ M. Huković raspravljajući o tome kome, ustvari, pjesma pripada, analizira stihove na osnovu kojih pretpostavlja da pripadaju šejhu Gaibiji. Naime, spominju se rijeke Sava i Dunav, te Undurus (Mađarska), a sva ta mjesta upućuju na mjesta na kojima je Gaibija boravio, u vrijeme rata sa Austro-Ugarskom, pa je odatle, razumljiva i njegova poznata izreka – „Sava međa – Gaibijina leđa“.³²

4. Pisani izvori o šejhu Mustafi ef. Gaibiji

Šejh Gaibija, kao što smo već naveli, je vrlo malo istražen. H. Hadžialagić i M. Huković smatraju da je najstariji i najvjerodostojniji zapis o Gaibiji u knjizi *Liber Memorabilium Parochiae Vetero gradiscanae* (*Spomenica župe Stara Gradiška*) u župnom dvoru u Staroj Gradišci. Zapis o šejhu Gaibiji pod naslovom „Sepulcro magni prophetae Gaibia“ (Grob velikog proroka Gaibije) pisan je latinskim jezikom, 1838. godine, a napisao ga je Dimitrije–Mita Kostić.³³ Sam naslov govori da je šejh Gaibija bio vrlo cijenjen u Slavoniji, te su ga smatrali velikim prorokom i iscjeliteljem. U samom zapisu iznosi se legenda o šejh Gaibijinom predviđanju da će Osmanlije doživjeti težak vojni poraz pod Bečom. Veliki vezir Merzinfanli Kara Mustafa je poslao svoga izaslanika šejh Gaibiji kako bi ga pitao za savjet o pohodu na Beč. Tada je odgovorio: „Do Beča možete lako doći, ali ćete na povratku imati velikih neprilika“. Slično je govorio i osmanskim vojnicima koji su prolazili na putu ka Beču kroz Gradišku. Iz zapisa saznajemo i o turbetu, u vrijeme dok se nalazilo u Staroj Gradišci. Godine 1828., na zahtjev cara Franje I

²⁹ Kemura – Ćorović: *Serbokroatische Dichtungen* ..., str. 18–19.

³⁰ Šamić, Jasna: Čija je pjesma „Ti besposlen nemoj hodat“, *Anali GHB knjiga XI–XII*, Sarajevo, 1985., str. 175–179.

³¹ Ilhamija Abdulvehab (1773–1821) se ubraja u pjesnike alhamijado književnosti. Napisao je više pjesama među kojima je najznačajnija *Čudan zeman nastade*, zbog koje ga je bosanski namjesnik Dželaludin-paša pogubio. Vidjeti: Nametak, Abdurahman: *Hrestomatija Bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, bez god. izd., str. 15.

³² Huković: Gaibija ..., str. 404–405.

³³ Kostić, Dimitrije: Gaibijino turbe kod Stare Gradiške, *Narodna starina*, Zagreb: Muzej grada, Etnografski muzej, 1934., sv. 33–34, br. 1–4, str. 99–100.

(1848–1916), mezar je ograđen zidom i zaštićen krovom, a iz velikog poštovanja izgrađena je metalna svjetiljka u obliku polumjeseca i palila se, naveče, ponedjeljkom, četvrtkom i petkom.³⁴ O istom događaju piše i L. Ilić Oriovčanin.³⁵ Prema dostupnim izvorima, turbe je bilo jako posjećeno, a posebno u vrijeme ramazana. Čak su strani velikodostojnici, klanjajući se turbetu, uzimali i zemlju sa mezara i nosili sa sobom, te su često čamcima prelazili preko Save kako bi posjetili turbe.³⁶ S. Bašagić, također navodi da se turbe nalazi u Staroj Gradišci, a da ga je sagradio Čengić Dede.³⁷

Franc Stefan Engel, visoki austrijski oficir koji je službovao u Slavoniji polovinom XVIII st., sabrao je narodno predanje na osnovu kojeg saznajemo da je šejh Gaibija živio umjerenim životom, pomagao savjetom i djelom svima koji su bili u nevolji, bez razlike na vjeru, zbog čega je bio vrlo ugledan i cijenjen kod muslimana i nemuslimana, a slavu je stekao zahvaljujući svom borbenom duhu kojim se suprotstavio i samome Sultanu.³⁸

Najstariji novinski feljton o šejhu Gaibiji je objavljen u zagrebačkim novinama, na njemačkom „Agramer Tag-Blatt“, od 20. maja 1898. godine. U ovom feljtonu autor ga naziva *Gajbaba*, a njegovo turbe je restaurirao Jozef Feldinger.³⁹

Koliko je šejh Gaibija bio ugledna i poznata ličnost potvrđuje i činjenica da je znameniti šejh Abdurahman Sirri (u. 1847) u svome *munağatu* molio za osvojenje Gradiške i spas mezara šejha Gaibije: „...Spasi grob Gaibije iz nevjerničkih ruku ... Neka ne zvone klepke i zvona nad njegovom glavom ... Ne bi li se osvojila Nova Gradiška i u njoj obavila molitva!...“.⁴⁰

³⁴ Pavlinović, Mihovil: *Putopis*, b. n., Zadar, 1875., str. 53–55.

³⁵ Oriovčanin Ilić: *Lovorike* ..., str. 79–80.

³⁶ Hadžialagić: *Šejh Gaibija* ..., str. 34–36.

³⁷ Bašagić: *Znameniti* ..., str. 476.

³⁸ Hadžialagić: *Šejh Gaibija* ..., str. 36.

³⁹ Hadžialagić: *Šejh Gaibija* ..., str. 39–40.

⁴⁰ Sikirić, Šaćir: „Pobožne pjesme (ilahije) šejh Abdurrahmana Sirrije“, *Glasnik IVZ-a*, Islamska vjerska zajednica, Sarajevo, god. IX, 1941., br. 11, str. 335–337, 347–350. U prijevodu na bosanski jezik pogrešno je napisano šejh Kaimija, što se može utvrditi na osnovu pjesme pisane na osmanskom jeziku.

Godine 1954. turbe je prenijeto u Bosansku Gradišku, pri čemu nije napravljena vjerna rekonstrukcija, a jedna ulica nosi naziv Gaibijina. Također, postoji i ulica Tekija, a na osnovu narodnih predanja znamo da je šejh Gaibija bio va'iz u Tekijskoj džamiji.⁴¹ Da li je džamija dobila ime po tekiji, koja se, možda, nalazila u blizini i da li je to bila šejh Gaibijina tekija? Na osnovu usmenog kazivanja saznajemo da su muslimani iz Bosanske Gradiške u vrijeme velikih suša odlazili na obalu Save i gledajući u turbe, preko rijeke upućivali dovu za kišu.

Šejh Gaibija i njegovi nagovještaji budućih događanja spominju se i u hrvatskim narodnim pjesmama koje je Luka Ilić Oriovčanin⁴² sakupio i objavio u knjizi *Lovorike* iz 1874. godine. Pod naslovom *Turski sedmogodišnji rat i Slavonci od 1683. do 1690.*, opjevan je najpoznatiji Gaibijin nagovještaj poraza osmanske vojske pod Bečom, a pjesmu je u XIX st., zapisao Ivo Šljivarić,⁴³ poštara iz Oriovca.⁴⁴ Radi ilustracije navest ćemo nekoliko stihova: „Knjigu piše Sultan u zdvojenju, / U bielu gradu Carigradu. / Nepiše je s čim se knjige pišu, / Već ju piše s krvcom iz srdašca... / Telal viče, a Turci se dižu, / I oružje pregledaju skupo, / Turci se žure da u vrijeme dojdju, / I carevu uzmnožavaju vojsku. / Njim besjedi Gajbia proroče... / Nebudal'te Turci janjičari, / Ne budal'te negubite glavali. / Vi nećete Beča pridobiti, / Nit' ćete se kući povratiti. / Mladi ćete ludo izginuti. / I sa krvcom zemlju natopiti / Zlo slušali Turci janjičari, / Zlo slušali Gajbiu proroka...“.⁴⁵

5. Zaključak

Šejh Mustafa ef. Gaibi optuživan je da u svoje učenje unosi elemente kršćanstva. Pretpostavljamo da su optužbe dolazile od uleme prosufijskog orijentirane ili su bile samo dobro osmišljena neistina kojom bi se

⁴¹ Hadžialagić: *Šejh Gaibija ...*, str. 48.

⁴² Oriovčanin Ilić, Luka (r. 1817) bio je konzistorijalni predstavnik zadarske biskupije u Novskoj. Kao župnik i kapelan sakupljao je narodne pjesme u Gradiškoj i njenoj okolini. Vidjeti: Oriovčanin Ilić: *Lovorike Gradiškoga Narodnoga graničarskog puka*, Tisak i naklada Knjižare L. Hartmana, Zagreb, 1873., br. 8., str. 11–12.

⁴³ Ivo Šljivarić je bio poštara u Oriovcu, u blizini Gradiške, a pjesmaricu je naslijedio od svoga oca, iz koje je Ilić u svoju zbirku uvrstio više pjesama. Vidjeti: Oriovčanin Ilić: *Lovorike ...*, str. 75.

⁴⁴ Hadžialagić: *Šejh Gaibija ...*, str. 32–33.

⁴⁵ Oriovčanin Ilić: *Lovorike ...*, str. 75–76.

spriječilo otvoreno kritikovanje vlasti. Pored toga, općepoznato je da su derviška otvorenost i fleksibilnost prema svima, bez obzira na vjeru doprinijela brzom širenju islama i islamske kulture i civilizacije. Možda je ta otvorenost, ali i ugled koji je šejh Gaibija imao, prema mišljenju H. Hadžialagića, utjecala da jedini islamski objekat na području Bosanske Gradiške koji nije devastiran u agresiji od 1992 do 1995. godine je Tekijska džamija.

U književnom opusu, svojim pismima upućenim predstavnicima vlasti osuđuje svaki oblik nasilja, nepravde, mita, korupcije i nemoralna. Iako to čini na mističan i tajanstven način, njegova pisma predstavljaju značajan historijski izvor i obrazac etičnosti, mudrosti, hrabrosti, humanosti i razboritosti, te daju značajan doprinos sufijskom književnom stvaralaštvu na prostorima Bosne i Hercegovine u osmanskom dobu.

Literatura

1. Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati i Bošnjaci*, Preporod, Sarajevo, 2007.
2. Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007.
3. Čehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, posebna izdanja XIV, 1986.
4. Duraković, Enes i Esad, Nametak, Fehim, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici – starija književnost*, Alef–Sarajevo, Sarajevo, knjiga I, 1998.
5. Hadžialagić, Husref, Šejh Gaibija i druge bilješke iz povijesti Bosanske Gradiške, Rijeka: Studiolgraf – vlastita naklada, Rijeka, 2001.
6. Hadžibajrić, Fejzulah, „Risala Šejh-Mustafe Gaibije“, *Anali GHB IV*, Sarajevo, 1976.
7. Hadžijahić, Muhamed, „Jedan nepoznati tuzlanski hagiološki katalog“, *Ašik istine o Hasanu Kaimiji knjiga orijentalisti i književni historičari o Hasanu Kaimiji*, BosniaARS–Tuzla, Tuzla, 2008.
8. Hadžijahić, Muhamed, „Neke karakteristike stare bosansko-muslimanske književnosti“, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici-starija književnost*, Alef–Sarajevo, Sarajevo, 1998.
9. Hadžiosmanović, Lamija, „Jedna stara verzija (autograf?) Kaimijine kaside protiv duhana“, *Anali GHB II-III*, Sarajevo, 1974.
10. Handžić, Adem, „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni i Hercegovini u XVI stoljeću“, *POF XXV/1975*, Sarajevo, 1976.
11. Handžić, Mehmed, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Državna štamparija, Sarajevo, 1934.
12. Handžić, Mehmed, „Rad bosanskohercegovačkih muslimana na književnom polju“, *Izabrana djela-Teme iz književne historije*, Izdavačka kuća *Ogledalo*, Sarajevo, 1999., dio I.
13. Horozović, Irfan, *Tahle ili šedrvanski vrt*, Sarajevo–Publishing, Sarajevo, 1997.

14. Huković, Muhamed, „Gaibija šejh Mustafa – mistik i buntovnik“, *POF 41/1991*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1991.
15. Kemura, Scheich Seifudin, Čorović, Vladimir, *Serboartische Dichtungen Bosnicher Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert*, B. H., Ins. Für Balkanforschung, Sarajevo, 1912.
16. Kostić, Dimitrije, „Gaibijino turbe kod Stare Gradiške“, *Narodna starina*, Muzej grada, Etnografski muzej, Zagreb, 1934., sv. 33–34, br. 1–4.
17. Ljubović, Amir, *Nad Bašagićevom zaostavštinom*, Arhiv Hercegovine u Mostaru, Mostar, 1998.
18. Nametak, Alija, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost–Sarajevo, Sarajevo, 1981.
19. Nametak, Alija, *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1989.
20. Nametak, Fehim, *Divanska književnost Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja XXI, Sarajevo, 1997.
21. Oriovčanin, Ilić, Luka: *Lovorike Gradiškoga Narodnoga graničarskog puka*, Tisak i naklada Knjižare L. Hartmana Zagreb, Zagreb, 1873., br. 8.
22. Pavlinović, Mihovil, *Putopis*, s. n., Zadar, 1875.
23. Ratkovčić, Rosana, „Derviši u Slavoniji“, *Kelamu'l Šifa'*, Kaćuni, god. IX, 2013., br. 36–37.
24. Sikirić, Šaćir, „Pobožne pjesme šejha Abdurahmana Sirrije“, *Glasnik IVZ-a*, Islamska vjerska zajednica, Sarajevo, god. IX, 1941., br. II.
25. Sokolović, Osman A., *Prilike u Bosni podkraj XVII stoljeća - Prilog građi za povijest Bosne i Hercegovine*, pretiskano iz Osvita, Tiskara „Bosanska pošta“, Sarajevo, 1943.
26. Šabanović, Hazim, *Književnost muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima (bibliografija)*, Svjetlost–Sarajevo, Sarajevo, 1973.
27. Šamić, Jasna, „Čija je pjesma „Ti besposlen nemoj hodat?““, *Anali GHB XI-XII*, Sarajevo, 1985.
28. Šamić, Jasna, „Hasan Kaimi baba: život i djelo“, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici - starija književnost*, Alef–Sarajevo, Sarajevo, 1998., knjiga I.
29. Šamić, Jasna, „Kaimi, bosanski pjesnik, mistik, iz 17. vijeka – uvodna kasida Divana“, *Izbor emitovanih sadržaja Trećeg programa Radio Sarajeva*, god. VIII, 1979., br. 24.

Azra Medara

SHAYKH MUSTAFA EF. GAIBI:
REVIEW OF LIFE AND LITERARY CONTRIBUTION

Abstract

The paper presents basic data on the life and literary contribution of Mustafa Gaibija, the Shaykh of the Jelveti dervish order. He lived and worked during the seventeenth century, in the tumultuous times of the Ottoman Empire, and with his rebellious behavior and a pronounced Sufi sense of equality and justice, he gained great reputation and respect of the broad masses.

Key words: Shaikh Mustafa Gaibi, Kara Mustafa the Grand Vizier, letters to the Ottoman authorities, *Tariqanames* – brochures on Sufi orders (tariqa (h): a school or order of Sufism + pers. name: book, document), The Lament Song about Bosnia.